

Hans H. Worsøe:
Ka' Eriks og Maren Mads Jensens

– en kommentar til Ole Degns artikel om gifte kvinders navn

Arkivar Ole Degn har her i tidsskriftet¹ i artiklen »Hvornår blev Kirsten Sørensdatter til fru Jensen« taget den historiske udvikling af gifte kvinders brug af giftenavn op til behandling først og fremmest på grundlag af kirkebøgernes indhold.

Emnet er spændende, Ole Degns iagttagelser ligeså, og da artiklen er optaget under rubrikken »debat«, føler undertegnede sig foranlediget til at tage tråden op med et par supplerende bemærkninger. Mit udgangspunkt er et dobbelt, dels erindringer om et mundligt udsagn, dels arbejdet med de sønderjyske kirkebøger.

Det mundtlige udsagn stammer fra omkring 1970, hvor min da 90-årige moster fortalte, at hendes morfar havde to søstre, som hun vel at mærke havde kendt, nemlig Ka'Eriks og Maren Mads Jensens, begge født på den lille ø Illum i Svanninge sogn, Fyn stift.² Hvorledes passer det nu ind i Ole Degns system? Her melder sig først spørgsmålet om, hvad det egentlig er artiklen handler om? Er det, hvad kvinder kaldte sig selv, eller hvad andre kaldte dem? Efter overskriften »...gifte kvinders brug af giftenavn...« og sprogbruken i artiklen må man tro, at det er det første. Forfatteren skriver da også gang på gang »kvinden antog mandens efternavn«, men det kan næppe være rigtigt, for bortset fra selvbevidste kvinder som Louise v. Stolberg f. Reventlow, der af Ole Degn noget dristigt omtales som første eksempel på denne skik, har almindelige mennesker, og især da almuekvinder næppe haft brug for eller lejlighed til at antage et efternavn. I dagligdagen havde de brug for at kunne identificeres. Ved mere officielle lejligheder, som når et barn skulle føres i kirkebøgerne, var det manden, der

førte ordet. Og han har garanteret været rystende ligeglad med, hvad konen derhjemme i barselssengen opfattede som sit efternavn. Hans svar, som er det der står i kirkebogen, har været afhængigt af først og fremmest, hvordan kirkebogsføreren har stillet spørgsmålene, og dernæst af, hvad konen blev kaldet mand og mand imellem. Jeg vil altså benægte, at kirkebøgerne siger noget om, hvad kvinderne kaldte sig selv, men derimod er de på mange måder et udmærket kildemateriale til belysning af, hvilke oplysninger myndighederne anså for relevante for at identificere gifte kvinder og også evt. til, hvorledes andre omtalte dem. Sidstnævnte dog med forbehold, som vi skal se nedenfor.

Lad os herefter vende tilbage til Ka'Eriks og Maren Mads Jensens. De var begge døtre af gårdmand på Illum Peder Nielsen og hustru Karen Larsdatter (således kirkebogen) og født hhv. 26. okt. 1815 og 29. sept. 1817. Karen blev gift med tjenestekarl Erik Johansen og døde 2. aug. 1904, Maren med fisker Mads Jensen og døde 16. nov. 1897. Begge døde som enker i Svanninge sogn. Uheldigvis fik kun Karen livsarvinger, en datter Dorthea Johansen f. 10. sept. 1854, død 28. marts 1863 smsts. Maren døde som nævnt først og kaldes da stadig Maren Pedersdatter. Med Karen forholder det sig således, at hun ved datterens dåb 1854 også stadig kaldes Pedersdatter og ved datterens død 1863 nævnes hun ikke, men da hun selv dør 1904 kaldes hun Karen Johansen, –og det har Ka'Eriks med garanti aldrig kaldt sig selv eller er blevet kaldt af andre end måske lige netop ham der foretog kirkebogsindførslen. Og dermed er vi fremme ved en side af forklaringerne, som Ole Degn lader ganske uomtalt, og som i det mindste i dette tilfælde synes oplagt: I tidsrummet mellem de to søstres død havde sognet skiftet præst, og en noget yngre, og formentlig mere moderne indstillet mand kommet til.

Inden jeg går videre til næste punkt, endnu et par ord om de to søstres kaldenavne. Da Erik var et ret usædvanligt fornavn, kunne

1. Fortid og Nutid 1984 hft. 4 s. 302–07

2. Palle Gravesen i Personalhistorisk Tidsskrift 1971 s. 57–58 og 96.

det alene anvendes til at karakterisere hans kone, Mads var mere almindeligt, så der måtte mere til at karakterisere hans kone, altså Maren Mads Jensens. Dette er for så vidt oplagt, mere påfaldende er det derimod, at ingen af de to navne optræder i kirkebogen.

Da disse formentlig meget udbredte navnedannelser heller ikke optræder i Ole Degns artikel, kunne det tyde på, at de af præsterne er blevet anset som værende sidestillet med de folkelige tilnavne, som kun helt undtagelsesvis optræder i kirkebøgerne og da ofte med tilføjelsen »vulgo« – jvf. diskussionen om disse i 1889–91, hvor biskop Clausen i Århus fastslog, at størstedelen af landbefolkningen endnu slet ikke havde sans for betydningen af

faste familienavne.³ Denne sans er efter undertegnede mening en forudsætning for »antagelse af mandens efternavn«.

Forholdene i Sønderjylland afviger så at sige på alle områder fra de kongerigske, og jeg skal derfor undlade at inddrage de sønderjyske købstæders kirkebøger, hvor brugen af født (geboren) f.eks. i Tønder er fremherskende efter 1775. For at få et antageligt sammenligningsgrundlag har jeg valgt kirkebøger fra et sogn i Tørninglen, der som bekendt hørte under Ribe bispestol og derfor havde kongerigske kirkebøger. Fra Skærbæk sogn er fødte mandkøn blevet gennemgået fra 1815 til 1872 i 3-års perioder⁴ for at registrere moderens navn, hvilket gav følgende resultat:

Kvinden omtales med eget navn:

	1815–17	25–27	35–37	45–47	55–57	65–67	70–72
-datter	27	26	57	28	7	1	–
-sen	–	4	4	10	19	41	29
slægtsnavn	1	3	2	22	32	25	16
ialt	28	33	63	60	58	67	45

Kvinden omtales med mandens navn:

-s, -kone	24	5	1	–	–	–	1
-sen	–	11	–	–	1	–	–
slægtsnavn	4	7	–	–	–	–	–
ialt	28	23	1	–	1	–	–
total:	56	56	64	60	59	67	46

Talmaterialet er meget småt, og jeg er også ganske klar over, at det er behæftet med mange fejlmuligheder, bl.a. indebærer de valgte perioder, at samme kvinde i uheldigste fald kan optræde 3 gange i samme periode. Endelig tilslører skemaet de mange variationsmuligheder indenfor navnebetegnelserne. Som eksempler kan nævnes: Jens Hansen Ravn og Botilla Jens Hansens kone (15/

1817), Laust Lund og Marie Laustkone (13/1817), Hans Loft Johansen og Anna Kathrine Enemark Johansen (3/1825) og det helt moderne lydende doctor Schrøder og Ingeborg Andersen (5/36). Det kan iøvrigt tilføjes, at anvendelsen af »født« ikke er påtruffet i dåbslisterne fra Skærbæk i den undersøgte periode, men at det i listen over døde kvinder første gang synes at optræde 21. jan. 1871:

3. Paul G. Ørberg i Kirkehistoriske Samlinger 1982 s. 1524.

4. Da de sønderjyske kirkebøger i 1874 mistede deres status som civilstandsregistre og derefter ikke er sammenlignelige med de danske kirkebøger er undersøgelsen ikke ført videre frem.

Catharine Charlotte Juliane Møller født von Blöete, og det skulle åbenbart nødtigt glemmes. Det passer godt sammen med Ole Degns iagttagelser, at hun var gift med en lærer.

Når disse forbehold er taget, lader det sig trods alt udlæse af skemaet, at kvindernes betegnelse efter manden aftager og forsvinder i kirkebogen i 1820erne for ikke igen at dukke op (jvf. indledningen om den mundtlige tradition, ganske vist fra en anden landsdel). Sideløbende hermed kan brugen af -datter iagtages at kulminere i 1830erne for derefter at forsvinde til fordel for brugen af eget slægtsnavn (-sen eller egentligt slægtsnavn) således som foreskrevet i dåbsforordningen 1828. Interessant er tilløbet til anvendelse af mandens slægtsnavn i 1820erne, men tilsyneladende slog det ikke an dengang.

Billedet synes efter ovenstående at være mere vekslende og kompliceret, end Ole Degn angiver, ligesom det synes at være langt vanskeligere at tolke materialet med sikkerhed, end man først skulle formode, når man sidder med de lange lister med navne i kirkebøgerne. Det er imidlertid meget prisværdigt, at spørgsmålet om kvinders navnebrug, og brugen af navne om kvinder, tages frem, da det er store og spændende emner, der fortjener en dybtgående behandling. Det var måske også derfor en god ide, at historikerne allierede sig med sprogfolk, således at spørgsmålene også kunne blive behandlet på en for navneforskerne tilfredsstillende måde. Det ville således i den fremtidige diskussion være gavnligt at skelne mellem slægtsnavn og tilnavn, jvf. Eva Villarsen Meldgaards artikel »De danske slægtsnavnes historie i nyere tid«, ⁵ en artikel som iøvrigt i betragtning af, at den er skrevet af en kvinde, i forbløffende høj grad handler om mænds navne.

Esben Graugaard: Industrihistorie anskuet fra en vestlig udkant

Stadig flere faguddannede historikere er så privilegerede at kunne leve af lokalhistorie på forskellige niveauer som ansatte på lokale museer og arkiver. At netop dette arbejdsområde stiller specielle krav til udøveren især i retning af begrænsning af forskningens frihed turde være velkendt. Med dette indlæg er det formålet at fremlægge nogle overvejelser i den sammenhæng, da de åbenbare problemer for lokalhistorikeren såvel af bevidsthedsmæssig som metodisk art ikke nyder lige stor forståelse blandt historikere i forskellige sammenhænge. Den konkrete anledning er to anmeldelser af min bog »R. Færchs tobaksfabrik 1869–1961 Holstebro« som Holstebro Museum publicerede i 1984. Nævnte anmeldelser af henholdsvis Peter Bøegh Nielsen (herefter Nielsen) i »Fortid og Nutid« 1985 hæfte 3 og af Keld Dalsgaard Larsen (herefter Larsen) i »Arbejderhistorie« nr. 25, opnår gennem så indbyrdes modsigende anskuelser og problematiseringer at få forfatteren til at føle sig som faldet blandt ulve. Specifikke eksempler skal angives for at sætte nedenfor følgende generelle betragtninger i relief.

Om fabrikkens arbejdere som kilde konstateres på den ene side, at bogen »– i stor udstrækning er baseret på de mundtlige beretninger og overleveringer, som museet har indsamlet blandt tidligere eller nuværende arbejdere ved tobaksfabrikken« (Nielsen), hvorimod Larsen klandrer mig en kildemæssig skævhed i forhold til arbejdernes historie der »– burde have bevirket en opprioritering af opsporingen af materiale herom og ved at inddrage de gamle tobaksarbejders egne beretninger om deres historie hos R. Færch«. På den ene side konkluderes at »Bogen er altså ikke hele fabrikkens historie –« (Larsen) (for god ordens skyld bør nævnes at det naturligvis er arbejdernes historie som er svigtet), og

5. *Studia Anthroponymica Scandinavica* 2. årg. 1984 (Uppsala) s. 39–53.